

روش‌های تحقیق بین رشته‌ای در اعتیاد و سایر مشکلات و انحرافات (آسیب‌های) اجتماعی کیفی و کمی

نویسندگان: دکتر حسن رفیعی، دکتر حمیرا سجادی، دکتر هومان نارنجی‌ها، رویا نوری، محمدحسن

فرهادی، سعید نوروزی جوینانی و پیمان‌ه شیرین‌بیان

ناشر: نشر دانژه

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۷، ۵۲۵ صفحه قطع وزیری

شمارگان: ۳۳۰۰ نسخه

امروزه دانستن روش تحقیق فقط به کار دانشمندان نمی‌آید و برای همگان ضروری است؛ از خواننده عمومی گرفته تا متخصص و سیاستگذار. رسانه‌ها نتایج تحقیقات را گزارش می‌دهند و مقاله‌ها و کتاب‌ها براساس تحقیق نگاشته می‌شوند. بنابراین، تدوین کتابی در روش تحقیق، تنها به شرط تمایزهایی می‌توانست موجه باشد و این تفاوت‌ها به ضرورت تحقیق درباره اعتیاد نمایان شده است؛ ماهیت زیستی، روانی و اجتماعی

این مشکل و انحراف اجتماعی، می‌تواند که اصحاب رشته‌های مختلف دانشگاهی برای همکاری با هم و نیز تبادل یافته‌ها میان خود، زبانی مشترک داشته باشند؛ زبانی که پلی باشد نه تنها میان راهبردهای کیفی و کمی که نیز میان سنت‌های نامگذاری روش‌هایی ماهیتاً مشابه، اما دگر نمون در رشته‌های مختلف و گاه حتی در درون یک رشته.

کتاب روش‌های تحقیق بین رشته‌ای در اعتیاد، تنها اثری است که به طور اختصاصی روش تحقیق کیفی و کمی را در زمینه مشکلات و انحرافات (آسیب‌های) اجتماعی مورد بررسی قرار داده است. برای تدوین این کتاب از شاخص‌ترین اساتید صاحب تجربه در علوم وابسته به اعتیاد بهره گرفته شده و در قالب ۹ فصل و یک ضمیمه، به اساسی‌ترین مفاهیم این حوزه از علم پرداخته است.

در فصل اول کتاب، تحت عنوان "بنیادهای اندیشه علمی" به توصیف انواع اندیشه، انواع شناخت، علم و روش علمی، منطق علم؛ قیاس یا استقراء؟ و ویژگی‌های تفکر علمی پرداخته است. در فصل دوم که "به سوی تحقیق در اعتیاد" نام دارد، به ضرورت تحقیق در اعتیاد، ابعاد ناشناخته اعتیاد در ایران و جهان، کاربردهای تحقیق در اعتیاد و حوزه‌های تحقیق درباره اعتیاد پرداخته است. فصل سوم کتاب حاضر نیز به الفبای تحقیق پرداخته و در این چهارچوب به ویژگی‌ها و فرایندهای تحقیق، عنوان، بیان مسئله، مرور منابع، چهارچوب مفهومی و نظری، اهداف، سؤال‌ها و فرضیه‌ها، روش، متغیر و مقیاس اشاره شده است. فصل چهارم به تحقیق‌های توصیفی کیفی اختصاص دارد و در آن انواع تحقیق، تحقیق‌های توصیفی کیفی، انواع تحقیق کیفی، مطالعه کیفی رفتارها (مشاهده مشارکتی)، مطالعه کیفی گفتارها (مصاحبه عمیق، بحث گروهی متمرکز)، مطالعه کیفی نوشتارها (تحلیل محتوا)، مطالعه موردی، روش‌های اجماع‌یابی (روش دلفی و گروه اسمی) و اقدام پژوهی مورد بررسی و توصیف قرار گرفته است. فصل پنجم کتاب حاضر نیز به بحث سنجش: سنگ بنای تحقیق‌های کمی اختصاص دارد. در این فصل آمار توصیفی، آمار تحلیلی یا استنباطی: از نمونه تا جمعیت و پایایی، روایی و نقطه برش پرسش‌نامه تشریح شده است. فصل ششم نیز تحقیق‌های توصیفی کمی شامل تحلیل کمی محتوا و مطالعه مقطعی را مورد بررسی قرار داده است.

در فصل هفتم کتاب روش‌های تحقیق بین رشته‌ای در اعتیاد، به طور مفصل مهم‌ترین روش‌های تحقیق تحلیلی (کمی) همچون مطالعه همبستگی، مطالعه علی-مقایسه‌ای، مطالعه موردی-شاهدی، مطالعه هم‌گروهی (گردانی)، مطالعه مداخله‌ای، مطالعه نیمه مداخله‌ای، معیارهای هیل: تکمله‌ای بر ارتباط و علیت را مورد مطالعه قرار داده است. فصل هشتم و نهم کتاب حاضر نیز به ترتیب ارزیابی سریع وضعیت و نیازسنجی

در حوزه اعتیاد را مورد بررسی قرار داده‌اند که به دلیل اهمیت مبحث روش‌های جمع‌آوری داده در ارزیابی سریع (به ویژه در درک تحقیق‌های کیفی و ارزیابی سریع) گزارش به نسبت کاملی در بخش ضمیمه آمده است. به طور کلی، همان‌گونه که اشاره شد این اثر، تالیفی منحصر به فرد در زمینه روش تحقیق در حوزه اعتیاد است که بیش از همه مناسب دانشجویان رشته‌های مرتبط و هم‌چنین کارشناسان و پژوهشگرانی است که در دستگاه‌های دولتی، غیر دولتی یا حتی بخش خصوصی در حوزه‌های پیشگیری، درمان و بازتوانی یا کاهش زیان در زمینه مشکلات و انحرافات اجتماعی، به ویژه، اعتیاد فعالیت می‌کنند.

غلبه بر تأثیر

راهنمای کاربردی کاهش آسیب برای سوء مصرف کنندگان مواد مخدر و روانگردان

نویسندگان: پت دیننگ، جینی لیتل و آدینا گلیمکمن

مترجم: دکتر سید مصطفی میراکبری

ناشر: انتشارات تیمورزاده- نشر طیب

نوبت چاپ: چاپ اول، ۱۳۸۵، ۱۸۰ صفحه قطع وزیری

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

تا پیش از دو دهه گذشته برخورد با سوء مصرف کنندگان مواد مخدر و روانگردان در دنیا، مبتنی بر الگوهای قهری و یا قضاوت‌های یک‌طرفه بود. به عبارتی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه کاهش تقاضای مواد، به دنبال هدفی به جز پرهیز از مصرف نبوده‌اند. در این بین، سوء مصرف کنندگان مواد یا می‌بایست گزینه ترک را انتخاب می‌کردند و یا راهی زندان یا اردوگاه‌های درمان اجباری می‌شدند. پژوهش‌های علمی نشان دادند که مدل‌های درمانی پرهیزمدار، نرخ موفقیت بالایی ندارد و از طرفی الگوهای برخورد قهری نیز ضمن افزایش میزان جرائم و خشونت‌های جمعی و نیز گسترش امراض عفونی، نیازمند صرف هزینه‌های سنگین است. از سوی دیگر، برنامه‌های کاهش آسیب در کشور، طی چند سال اخیر، همگام با سایر کشورها شاهد تحولات چشمگیر بوده است. گسترش برنامه‌های درمان نگهدارنده با متادون، خدمات رسانی فعال^۱ (Outreach)، راه‌اندازی مراکز گذری^۲ (DIC)، برنامه‌های آموزش همگانی، ساماندهی معتادان پرخطر و برنامه‌های تعویض سرنگ از این نمونه است. بر همین اساس، ضرورت بسط و اشاعه فلسفه وجودی و بسترهای نظری کاهش آسیب، غیر قابل انکار است که اثر حاضر در ۱۳ بخش سعی کرده به این ضرورت بپردازد.

خوانندگان در کتاب غلبه بر تأثیر، پس از مقدمه‌ای مفهومی تحت عنوان "کاهش آسیب به چه معناست؟" با جدیدترین دیدگاه‌ها درباره کاهش آسیب آشنا می‌شوند. به گونه‌ای که نویسندگان در قسمت اول با عنوان "اعتیاد همه یا هیچ؟" به توصیف ضرورت تغییر، گزینه‌های دیگری به جز ترک وجود دارد، منطبق کاهش آسیب، چرا مردم

۱. Outreach

۲. Detox in center (DIC)

خواهان ترک مصرفند؟ بنابر این چه تصمیمی می‌گیرید؟ می‌پردازد. در قسمت دوم با نام "آسیب چیست؟" مفاهیمی نظیر آسیب مخفی، آیا معتاد بودن شرط لازم برای رخداد آسیب است؟ ارتباط با مواد به چه معناست؟ و اصول کاهش آسیب، مورد بررسی قرار می‌گیرد. قسمت سوم با عنوان "چقدر خیلی زیاد است؟" به طرح روش های سنجش می‌پردازد. چهارمین بخش از کتاب حاضر نیز با تیتیر "چرا مصرف مواد ادامه می‌یابد؟" به برخی دلایل مصرف مواد (چگونگی و چرایی مصرف) و نظریه‌های روان‌شناختی و زیست‌شناختی پرداخته است. در قسمت پنجم کتاب نیز به مسئله تغییر در برابر عدم تغییر و چگونگی و مراحل تغییر در ارتباط با بحث کاهش آسیب اشاره شده است. قسمت ششم کتاب حاضر نیز به این مهم می‌پردازد که چگونه می‌توان فهمید دقیقاً مشکل فرد چیست؟ و در این ارتباط مواد، وضعیت، موقعیت، ایجاد سلسله مراتبی از نیازها و اقدام بعدی توضیح داده شده است. پس از این شش قسمت، در بخش بعدی، نویسندگان در دو قسمت (هفت و هشت) به موضوع توصیف کاهش آسیب پرداخته‌اند که قسمت اول به مدیریت مصرف مواد و قسمت دوم به چگونه ضمن مصرف مراقب خود باشید، اختصاص یافته است. قسمت نهم این اثر موضوع یافتن کمک و درمان مناسب را مورد بحث و بررسی قرار داده است. قسمت دهم در نقد موضوع است و با تیتیر "آیا کاهش آسیب مفید است؟" به مواردی از قبیل تفکر درباره ارتباط خود با مواد، تعیین اهداف و شناخت آنچه می‌خواهد یا نیاز دارد، بروز تغییرات مورد علاقه، و اینکه آیا به اهداف خود دست یافته‌اید، پرداخته است. هم چنین در قسمت یازدهم با طرح این موضوع که چگونه می‌توان در خصوص کاهش آسیب با خانواده و دوستان صحبت کرد، پرسش‌هایی مطرح و پاسخ داده می‌شود. قسمت دوازدهم نیز با عنوان "نامه‌ای به دوستان و خانواده" به تشریح فهم مصرف‌کننده و مشکلات تغییر و فهم خویشتن که چگونه می‌توان از کاهش آسیب بهره برد، پرداخته است و بالأخره در آخرین قسمت از این کتاب به طور موجز، انواع مواد مخدر و روانگردان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

با توجه به آنچه گفته شد، این کتاب برای هر فرد نگران یا علاقه‌مند به مقوله مصرف و سوء مصرف مواد مفید است. این اثر، برای هر کسی که مصرف‌کننده، نگران یا فقط کنجکاو است طرق مختلفی را برای اندیشیدن و برخورد با مصرف مواد مخدر ارایه می‌کند. کتاب غلبه بر تأثیر نشان‌دهنده این حقیقت است که افراد بدان دلیل سراغ دیگر افراد پیرامون خود می‌روند که نگران جنبه‌هایی از روابطشان با مواد هستند و هدف نویسندگان کتاب کمک به این افراد برای توسعه یک رابطه سالم با مواد (در چارچوب کاهش آسیب) است. در نهایت، مهم‌ترین کمک این کتاب به ادبیات غنی و گسترده مصرف و سوء مصرف مواد آن است که ما نگرشی را در قبال یک جنبش مهم به خوانندگان خود ارایه می‌کند که برای همیشه نگرش افراد به مصرف و درمان مسایل مواد مخدر را تغییر می‌دهد.

اعتیاد

(سبب شناسی و درمان آن)

نویسنده: دکتر محمدعلی احمدوند

ناشر: دانشگاه پیام نور

نوبت چاپ: چاپ چهارم آزمایشی، ۱۳۸۲، ۲۱۷ صفحه قطع وزیری

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

اگر اعتیاد پدیده‌ای مخرب تلقی می‌شود، به این دلیل است که در کمین نابودی گرانمایه‌ترین و پرازش‌ترین سرمایه‌های جوامع انسانی، یعنی جوانان، نشسته است و آنان را در چنگال عوارض سوء خود گرفتار می‌کند. اعتیاد تنها جنبه فردی و شخصی ندارد، بلکه آسیب اجتماعی محسوب می‌شود. علاوه بر تهدید سلامت جسم و روان افراد در جنبه‌های اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی جامعه نیز آثار زیان‌آور و جبران‌ناپذیر بر جای می‌نهد.

کتاب اعتیاد که یک اثر دانشگاهی برای دانشجویان رشته روان‌شناسی دانشگاه پیام نور است، در ۲۱۷ صفحه وزیری و هشت فصل به مهم‌ترین موضوعات حوزه سبب‌شناسی و درمان اعتیاد پرداخته است. فصل اول تحت عنوان "تعریف و مفهوم اعتیاد" به مصرف افراطی مواد و تأثیر آن بر فرد به صورت آسیب‌شناسی جسمی-روانی و پدیده تحمل اشاره شده است. فصل دوم کتاب، تاریخچه، هدف‌های استعماری و قوانین اعتیاد را مورد بررسی قرار داده است. در فصل سوم به طبقه‌بندی و انواع مواد بر اساس تقسیم‌بندی DSMIII-R پرداخته است. فصل چهارم و پنجم نیز به طور تفصیلی انواع مختلف مواد (اعم از الکل، باربیتورات‌ها و آرامبخش‌ها، تریاک، مرفین، هرویین، کوکائین، آمفتامین‌ها، انواع توهم‌زاهای، حشیش و ماری‌جوانا، کافئین، نیکوتین و ...) و عوارض آن‌ها را مورد بحث و بررسی قرار داده است. فصل ششم اثر حاضر به سبب‌شناسی اعتیاد از جنبه‌های زیستی، روانی، اجتماعی و حتی خانوادگی پرداخته است. فصل هفتم کتاب اعتیاد به تشخیص اعتیاد و شناسایی معتادان به انواع مواد اختصاص دارد. همچنین فصل آخر این اثر به طور مختصر انواع روش‌های درمانی معتادان به مواد اعتیادآور را تشریح کرده است.

از آن جا که کتاب اعتیاد یک منبع دانشگاهی به حساب می‌آید، از چهارچوب علمی کتاب‌های درسی برخوردار است و در ابتدای هر فصل، خواننده با هدف‌های کلی و هدف‌های رفتاری آن مبحث درسی آشنا

می‌شود و در انتها نیز خلاصه‌ای از مطلب و طرح پرسش‌های برای خودآزمایی دانشجویان درج شده که به اعتبار علمی آن افزوده است.

در مجموع، اثر حاضر علاوه بر استفاده اختصاصی دانشجویان رشته روان‌شناسی دوره کارشناسی (لیسانس) برای دیگر علاقه‌مندان به آشنایی با کلیات اعتیاد و بعضاً درمانگران و مشاوران در حوزه‌های وابسته کاربرد دارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درس نامه جامع درمان اعتیاد

(وابستگی به انواع مواد و درمان‌های دارویی و غیردارویی آن‌ها)

نویسندگان: دکتر شهرام نادری، دکتر محمدبینازاده، دکتر سعید صفاتیان و دکتر علی اصغر پیوندی

ناشر:

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۷، ۶۹۲ صفحه قطع وزیری

شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

شاید بتوان نخستین اقدامات رسمی درمانی در حوزه اعتیاد را به زمان صفویه نسبت داد. زمانی که به دستور حکومت وقت، به افراد معتاد فرصت داده شد تا به ترک اعتیادشان مبادرت ورزند. گرچه هیچ‌گونه آمار رسمی که نشان‌دهنده میزان کارایی این‌گونه اقدامات در کاهش نرخ شیوع اعتیاد باشد، در دست نیست؛ بهره‌گیری از روش‌های علمی درمان اعتیاد از سال ۱۳۸۱ در کشورمان شروع شده است.

هم‌اکنون اکثر متخصصان و صاحب‌نظران درمان اعتیاد بر این باورند که اعتیاد یک اختلال روانی، ژنتیکی، جسمی و اجتماعی است که بر این اساس تنوعی از درمان‌های دارویی، روان‌شناختی و مداخلات اجتماعی برای کنترل آن طراحی شده است. آن‌چه اهمیت دارد این موضوع است که فرد معتاد بر اساس شرایط و مشخصات خود، به برنامه درمانی مناسب هدایت شود.

کتاب درسنامه جامع درمان اعتیاد در سه بخش سعی کرده است به تعریف، علل اعتیاد و آشنایی با مراحل تغییر در فرد معتاد، آشنایی با انواع مواد، اهداف درمان و اصول کلی و انواع درمان (بخش اول)؛ و هم‌چنین مباحث افزایش انگیزه برای تغییر، روش‌های رویارویی با مقاومت مراجع، مهارت‌های سازگاری که خود شامل مهارت‌های کلی سازگاری با احساسات ناخوشایند، مهارت‌های آرام‌سازی و تفکر مثبت و مدیریت موقعیت‌های دشوار به شیوه‌های سالم می‌شود، و در ادامه بحث به موضوع پیشگیری از عود، درمان شبکه‌ای و قرارداد مشروط، مسئله تغذیه و ورزش در درمان اعتیاد، مشکلات خانوادگی در درمان اعتیاد، آموزش خانواده با رویکرد مصاحبه انگیزشی، ترازوی تصمیم‌گیری، سازه‌گرایی و درمان روایتی، درمان روایتی با رویکرد مصاحبه انگیزشی پرداخته است که در انتهای آن (بخش دوم) با طرح تمرین‌هایی به یک کتاب آموزشی و دانشگاهی تبدیل شده است.

در آخرین بخش کتاب (سوم)، که درمان‌های دارویی وابستگی به انواع مواد مطرح شده است نیز به شیوه‌های درمان وابستگی به کانابیس (خانواده حشیش)، اتانل (خانواده الکل)، مواد محرک (کوکائین و کراک)، سایر مواد محرک (داروهای آمفتامینی)، داروهای خواب‌آور-تسکین‌بخش، اپیوئیدها (خانواده خشخاش) و درمان اعتیاد در زنان حامله پرداخته شده است.

این اثر که برای اولین بار در سال ۱۳۸۴ منتشر شد و به سبب داشتن امتیاز بازآموزی طی دو سال، سه بار تجدید چاپ شد و در سال ۱۳۸۶ در جشنواره کتاب ستاد مبارزه با مواد مخدر به عنوان کتاب برتر سال در زمینه اعتیاد شناخته شد، کتاب مفیدی برای درمانگران اعتیادی (دارویی و غیر دارویی) و حتی علاقه‌مندان به آشنایی با اثرات مواد بر انسان خواهد بود.

عطش برای بهبودی

(خودآموز پیشگیری از بازگشت به اعتیاد)

نویسنده: علی اکبر ابراهیمی

ناشر: معاونت امور فرهنگی و پیشگیری سازمان بهزیستی استان اصفهان

نوبت چاپ: دوم، ۱۳۸۷، ۱۶۰ صفحه قطع وزیری

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

برنامه پیشگیری از بازگشت، با برنامه بهبودی متفاوت است. برنامه بهبودی شامل ابزارهای یادآور برای فرمول بندی مثبت و حرکت به جلو، همراه با شش مرحله مختلف بهبودی (انتقال، ثبات، بهبودی اولیه، بهبودی میانی، بهبودی پایانی و نگهداری) است، در حالی که برنامه پیشگیری از بازگشت، شامل شاخص‌های یادآور برای به حداقل رساندن تمایل به بازگشت است. بازگشت را می‌توان به صورت فرایند تخریب بهبودی تعریف کرد (یعنی تخریب حرکت به جلو و رشد مثبت) که می‌تواند فرد را به یک یا چند نقطه پایانی رهنمون کند. نقطه پایانی بازگشت اغلب به صورت برگشت به رفتارهای اعتیادی متبلور می‌شود. فرایند بازگشت به فروریختگی جسمی و عاطفی ختم می‌شود.

برنامه بهبودی روی فعالیت‌ها و الگوهای فکری متمرکز است که باعث دور شدن فرد از مواد می‌شود. این برنامه، تغییرات همه جانبه در درون و برون فرد را هدف قرار می‌دهد و بستری فراهم می‌کند تا فردی که فعلاً سم زدایی شده است، یاد بگیرد رفتارهایی داشته باشد که باعث دوری از برانگیزاننده‌های محیطی، روانی و عاطفی شده و رفتارهای مناسب زندگی درست و موفق را تمرین کند. برنامه پیشگیری از بازگشت، به عنوان یکی از اجزای برنامه بهبودی شامل آموزش مهارت‌ها به فرد جهت حفظ نگرش بهبودی مدار و توجه خاضعانه در مقابل قدرت اعتیاد است.

کتاب عطش برای بهبودی به عنوان یک برنامه بهبودی با محور پیشگیری از بازگشت تألیف شده است تا فرد سم زدایی شده در فرایند تغییر ماندگار شود. فصل اول کتاب که "بهبودی و بازگشت" نام دارد با مروری

بر فرایند بهبودی، شناخت فرایند بازگشت، چرخه تغییر شناختی و باورهای غلط در باره بازگشت، سعی دارد با معرفی گام‌هایی که باعث بازگشت می‌شود و باورهای غلطی که در این زمینه وجود دارد، فرایند بهبودی را تشریح کند. در فصل دوم نیز با عنوان "پیشگیری از بازگشت" به اصول و مؤلفه‌های برنامه‌پیشگیری از بازگشت را به همراه نمونه‌ای از برنامه‌های پیشگیری و علائم هشداردهنده از بازگشت پرداخته شده است و با اشاره‌ای به موقعیت‌های پرخطر، مهم‌ترین نکاتی که در طراحی و تدوین یک برنامه‌پیشگیری از بازگشت مورد توجه است و علائم هشدار دهنده فکری، عاطفی و رفتاری را توصیف کرده است. در فصل سوم اثر حاضر با عنوان "وسوسه"، به شناخت و تحلیل چگونگی وسوسه شدن برای مصرف مواد، مدل‌های توصیف و چرخه و گام‌های وسوسه مصرف مواد پرداخته است. نویسنده در فصل چهارم که "مقابله با وسوسه" نام دارد به اصول کلی مقابله با وسوسه، کسب اطلاعات، مهارت‌های شناختی رفتاری، استراتژی‌های راهیابی، تدوین طرح تغییر، مهارت نه گفتن، روابط در بهبودی، کنترل خشم، مهارت حل مسئله، راهبری زمان، کارت‌های یادآوری بهبودی، شوخی و مزاح، ایفای نقش، آرمیدگی، احساس شرم و گناه، نشانه‌های اجتنابی، ابراز وجود، بهداشت خواب، اوقات فراغت و بهبودی، فعالیت‌های بدنی و تغذیه، هنردرمانی، اعتیاد به عنوان یک مشکل معنوی، کار و نظارت بر خرج پول و جلوگیری از انتقال رفتارهای اعتیادی پرداخته است. فصل آخر کتاب عطش برای بهبودی نیز به تدوین طرح‌های عملیاتی پیشگیری از بازگشت، ابعاد زندگی سالم و نمونه‌ای از برنامه‌جلسات پیشگیری از بازگشت اختصاص یافته است.

کتاب حاضر که نوعی خودآموز پیشگیری از بازگشت به اعتیاد است، به دلیل روانی مطلب و موجز و قابل فهم بودن مطالب علمی آن، در پنجمین جشنواره آثار برتر مکتوب سوء مصرف مواد (ستاد مبارزه با مواد مخدر) به عنوان کتاب برگزیده انتخاب شد. این کتاب، اثر مفیدی هم برای درمانگران اعتیادی و هم برای مراجعان درمان اعتیاد است. علاوه بر این به عنوان یک منبع مناسب می‌تواند اثری کاربردی برای دانشجویان و محققان باشد.

پښتونستان د علومو او انساني مطالعاتو د پوهنتون
پرتال جامع علومو انساني